

ПРОБЛЕМА ЕКОПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У СВІТЛІ ЕТНОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Л. М. ГУМІЛЬОВА

Індустріальна епоха час від часу гучно нагадує про себе в різних куточках нашої планети. Ризики техногенної цивілізації не полишають людство, її інерція виявляється доволі потужною (чого варта, наприклад, екокатастрофа в Карибському регіоні, наслідки якої, можливо, матимуть негативний вплив у глобальному масштабі). Тому будівничі постіндустріального соціуму повинні мати непохитну волю до здолання інерції техногенного мислення як умову розбудови екологічного співтовариства.

Спільнота екософів, репрезентована, зокрема, такими видатними вченими сучасності, як В. Гьосле [10], Г. Йонас [4], Дж. Лавлок [2, с. 116], З. Г. Лопіна [6], К. М. Маєр-Абіх [8], М. Серр [2, с. 115], О. І. Субетто [9], Чжоу Хун [6], Л. Феррі [2, с. 115-116], Ф.-Е. Шварцкопф [11], К. І. Шилін [6; 13], Р. Г. Яновський [14], протягом декількох останніх десятиліть сформулювала вимоги до розбудови екологічного співтовариства. Але,

як свідчить новітнє дослідження В. І. Лозо [7], практична реалізація цієї ідеї набула, на жаль, лише обмеженого характеру. Ідеться про безцінний досвід побудови такого типу суспільства в країнах Скандинавії, специфіка якого полягає в тому, що він ґрунтується на практиці творення там саме правової державності. На важливості його переосмислення щодо розбудови правової й екологічної держави в Україні вже зазначалось у статтях С. В. Шефеля [12] й Т. І. Бургарт [1], яким належить ініціатива розробки концепції екософії права.

З огляду на постановку проблеми екоправового виховання слід ретельно враховувати специфіку диференціації в підходах до розуміння проблеми *прав Природи*, що склалися в сучасному екологічному знанні. Як підкреслювали Ю. Г. Волков і В. С. Полікарпов, на сьогодні існує 3 основні підходи до розуміння порушеної проблеми [2, с. 115].

Сутність першого, який можна визначити як *антропоцентричний*, полягає в тому, що його прихильники (у США це *енвайронменталісти*) не визнають за Природою жодних прав, тобто остання не може мати юридичного статусу. При цьому вони підкреслюють: хоча у Природі немає ніякої внутрішньої цінності (вона не є самоцінним цілісним об'єктом), але зберігати й охороняти її треба, оскільки вона є оточуючим людину середовищем, необхідним для забезпечення її існування.

Другий з відомих підходів обстоюють *утилітаристи*, чисельність прихильників яких у США й Австралії сягає 120 млн. Вони затверджують за Природою деякі права, включаючи у сферу суб'єктів права всіх природних істот, здатних відчувати задоволення або страждання. На підставі обґрунтованих ними етико-екологічного імперативу про те, що в природному універсумі максимум суми благополуччя корелює з мінімумом суми страждань, висувається вимога щодо надання всім представникам тваринного світу адекватного обсягу моральних і юридичних прав [2, с. 115].

Третього підходу дотримуються представники так званої *«глибинної екології»*, які висувають вимогу зміни існуючого в межах традиційного евро-

центричного гуманізму порядку пріоритетів. Замість нього вони пропонують інший порядок їх субординації: біогеосфера → життєвий світ нашої планети → людство. Така субординація обґрунтовується тим, що в цілісній системі життя найбільше протиріччя й небезпечність для всього живого становить саме людина [2, с. 115]. Досить послідовно цю точку зору доводить Дж. Лавлок, який у праці «Гея» характеризує Землю як живий світ, а тому й визначає статус її біосфери як єдиного цілісного носія (суб'єкта) права. Виходячи з такого бачення цієї проблеми Г. Йонас [4], К. М. Маєр-Абіх [8] і Л. Феррі [2, с. 116] обґрунтували ідею трансформації існуючого порядку взаємовідносин між людиною і Природою в новий екологічний порядок, який, за визначенням К. М. Маєра-Абіха, має набути характеру природного «спільносвіту» [8, с. 41–63].

Визначаючи мету даної публікації, важливо не тільки врахувати ці концептуально значущі напрацювання зазначених вище фахівців, а й привернути увагу до аналізу цікавого, як на нас, складника методологічної бази екоправового виховання, що репрезентується етнологічною концепцією Л. М. Гумільова [3].

Для з'ясування сутності екоправового виховання концепція Л. М. Гумільова є методологіч-

но важливою. Дійсно, навряд чи можна без неї зрозуміти, чому в даний час у межах суперетносів відбувається боротьба екофільних та екофобних тенденцій і чому в певних регіонах світу етноси створюють правопорядок, який сприяє зміцненню суспільства екологічного типу, а в інших панує інерція техногенного мислення.

Постулати Л. М. Гумільова наводять на думку, що права державність є наслідком виокремлення правлячою елітою сучасного соціуму певного типу з глибин скарбниці своєї етнічної ментальності, її екологічної мудрості. Виразним прикладом тому є закріплення законодавцями Німеччини в Конституції своєї країни спеціальної норми (ст. 20 «а») щодо встановлення екологічної відповідальності держави [5]. Це ж можна сказати і про скандинавські країни, в яких за останнє півстоліття розбудовано екоправову державність.

Саме Л. М. Гумільов довів, яке значення в історичній долі етносів і міжнародних відносинах відіграє етнічна самосвідомість. Вона виступає ментальною основою поведінки етносів. Варто нагадати, що сповнена екофільністю етнічна свідомість китайців, японців та інших репрезентантів синоцентричного світу не тільки дозволила їм вижити, знайшовши гармонію з

Природою, а й створити адекватний екологічному духу цієї ментальності правопорядок, який протягом тисячоліть забезпечує їх усталений прогресивний розвиток. Це доводить, що їх етноси, як передусім природні утворення, перетворилися на організаційний фундамент формування їх екологічного соціуму й екоправової державності.

Цілком слушно також інтерпретувати твердження Л. М. Гумільова, що «всі живі організми опираються знищенню, тобто вони антиентропійні й пристосовуються до зовнішніх умов, наскільки це можливо» [3, с. 266], до етносів як живих, природних організмів. Із живої тканини природного життя етносів й утворюється притаманний їм уже і як соціальним суб'єктам специфічний, екофільний стереотип їх поведінки, наслідком чого є виникнення сучасного екофільного типу державності.

Ми погоджуємося з думкою Л. М. Гумільова, «кожен етнос має свою власну структуру й свій неповторний стереотип поведінки» [3, с. 253]. Зазначаємо, що вчений, уточнюючи смисл терміна «структура» відповідно до стереотипу поведінки, підкреслював, що «структура етнічного стереотипу поведінки є чітко окресленою нормою відносин» [3, с. 253]. Утім, насамперед вона визначає сутність

взаємовідносин між етносом і природним середовищем його існування. Науковець звертає увагу на динамічну сутність цього феномену, стверджуючи, що «будь-яка система не є статичною, а знаходиться або в динамічній рівновазі (гомеостаз), або в русі від якогось поштовху, імпульс якого розташований поза даною системою» [3, с. 260], а тому поведінка етносу змінюється залежно від його віку, тобто з часом на неї впливає переосмислений його мудрецами досвід життя, набутий етносом з усіма його позитивами й негативами. Щодо цього цікавою вбачається *гумільовська теорія* «відчуття часу» (з її 3-ма модусами — *пасеїзм*, *актуалізм* і *футуризм*), відповідно до якої важливе методологічне значення для розуміння проблеми екоправового виховання має висновок, що «кожна прожита хвилинка сприймається як накопичення до існуючого минулого (*Passe existente*)» [3, с. 256].

Із філософської точки зору це означає, що на певному етапі розвитку людства виникли такі його природні утворення, як етноси, які постали як основа нової форми його буття — екосоціального життя. Інакше кажучи, в межах цього процесу людське суспільство вийшло на двомірний рівень свого розвитку, елементами якого є, з

одного боку, їх характеристики природні, етнічні із властивим їм екофільним стереотипом поведінки, а з другого — їх соціальні з притаманними їм організаційними структурами розвитку, такими як державність, правопорядок тощо, які за своєю суттю сприйняли зазначену природну екофільність.

Усе це засвідчує, що, використовуючи в нашому дослідженні етнологічну концепцію Л. М. Гумільова, ми екстраполюючи її основні положення в контекст проблеми екоправового виховання, легко можемо виявити ту фундаментальну історичну закономірність формування екоправового співтовариства, якою є здатність людства трансформувати екофільні засади, закладені в природі етносу, в механізмі становлення структури цивілізаційного правопорядку.

Таким чином, можемо зазначити, що людське суспільство, антропне за формою й соціальне за змістом, що говорить про його двоїстість, як і все, що органічно входить до складу цілісного природного універсуму, підкорюючись його законам, приречене коригувати власні закони розвитку для забезпечення режиму самозбереження. Саме для цього й потрібно виробити для кожного типу соціуму механізм відтворення ментальної основи цього екосоціального

процесу, важливим складником якого обов'язково постає еко-правове виховання.

Збереження за сучасних умов екофільного складника етнічної самосвідомості — одне з нагальних завдань розвитку екологічного законодавства. Утвердження такої позиції в сучасній екософській думці цілком корелює з висновком Ф.-Е.Шварцкопфа, що «...на сьогоднішній день царства Природи беззахисні перед нами. Тепер ми розуміємо це з болем у серці. Людство як цілісність повинно піднятися на більш високий рівень. Людина має долати власний егоїзм («self») і прислухатися до кожного голосу, який бере участь у цьому мовчазному грандіозному дискурсі. Тоді на шляху до визначених вершин ми зможемо вдосконалити порядок світобудови» [11, с. 140].

Як це не дивно може здатися, розуміння цієї тези-аксіоми й дотепер не стало надбанням певної частини людства, що можна вважати соціетальним її відхиленням, яке не є нормою.

Покладаючись на надбання далекої первісно-общинної минувшини, що знайшли своє віддзеркалення в архаїчних віруваннях, можемо стверджувати, що саме в них і містилася сакральна відповідь на запитання про сутнісний зв'язок людини, її соціуму і Всесвіту. Уже в

античну добу відповідно до цієї ж проблеми було застосовано формулу співвідношення макро-й мікрокосму. А це свідчить, що ще на фундаментальному рівні загальнолюдської ментальності було інтуїтивно доведено цілковиту залежність людини від дії законів Всесвіту й необхідність розбудови нею власного, соціального життя за такими законами, які узгоджувалися б з дією об'єктивних закономірностей розвитку макрокосму. Звідси й випливало розуміння мудрецьями минулого «екосу» як космічного житла індивідумів, як прадавньої коліски людства, без чого вони не спроможні бути тим, чим вони є, і тільки у зв'язку з чим вони можуть існувати як живі істоти — біологічні й соціальні, відтворюючи у своєму житті норми космічних законів, що гарантує їм природну безпеку. Це основоположне розуміння індивіда як істоти, щедро наділеної Природою правом бути людиною як унікальним створінням. Це право обіймає весь універсум природного потенціалу людини, даючи їй відповідні здібності, розум і волю. У цьому розумінні феномен права постає перед нами як сутнісне віддзеркалення природного зв'язку людини і Всесвіту. У широкому смислі право є природним законом, що відбиває сутнісний зміст останнього, бо воно при-

сутнє завжди там де, є причина й наслідок, і в кожний певний момент у чинній послідовності, дорівнюючи як причині, так і наслідку. Воно існує тільки там, де є залежність між суб'єктами Всесвітнього універсалу. Більше того, право передбачає наявність взаємозалежності між ними, тобто зумовлює їх взаємовідповідальність, що як якість природного універсалу ототожнюється з феноменом екологічності — потребою у взаємозбереженні цих суб'єктів заради

утвердження загальної тенденції до збереження життя. Адже сучасною наукою природознавства доведено, що втрата будь-якого природного виду буття не тільки зменшує його розмаїття, а й служить кроком до порушення необхідного балансу всіх життєвих сил Всесвіту. Усвідомлення цього призначення права й виступає необхідною умовою формування сучасного змісту екоправового виховання як засобу досягнення людством еко-соціальної гармонії свого буття.

Список літератури: 1. Бургаарт Т. І. Особливості екоософсько-правової методології // Наук. зап. Харків. ун-ту Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. — Х.: ХУПС, 2009. — Вип. 1 (32). — С. 183–190. 2. Волков Ю. Г., Поликарпов В. С. Человек: Энциклопед. словарь — М.: Гардарики, 1999. — 520 с. 3. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера // Собр. соч. — СПб.: СЗКЭО "Кристалл"; М.: ОНИКС, 2003. — С. 193–576. 4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації /Пер. з нім. — К.: Лібра, 2001. — 400 с. 5. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Stand: 01.12.2009 aufgrund Gesetzes vom 08.10.2008 [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://dejure.org/gesetze/GG>. 6. Лапина З. Г., Чжоу Хун, Шилин К. И. Экологическое воспитание — творческая индивидуальность будущего — М.: ГУП Изд-во «Нефть и газ» РГУ нефти и газа, 2002. — 256 с. 7. Лозо В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС). — Х.: Право, 2008. — 368 с. 8. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільності /Пер. з нім. А. Єрмоленко. — К.: Лібра, 2004. — 196 с. 9. Субетто А. И. Экокультура как форма неклассического социоприродного гомеостаза на базе общественного интеллекта // Экологическая культура в научных, философских и богословских интерпретациях // Матер. IX Междунар. конгресса. С.-Петербург, 17-19 окт. 1996 г. — СПб.: Б. и., 1996. — С. 112–116. 10. Хесле В. Философия и экология /Пер. с нем. — М.: Наука, 1993. — 205 с. 11. Шварцкопф Ф.-Э. Метаморфоза данного: На пути к созданию экологии сознания /Пер. с англ. Н. Леняшина. — М.: Идея-Пресс, 2000. — 232 с. 12. Шефель С. В. Екоософія права // Соціальна філософія, психологія: Наук. зап. Харків. ун-ту Повітряних Сил. — Х.: ХУПС, 2008. — Вип. 1 (30). — С. 18–24. 13. Шилин К. И. Екоософские начала социологии будущего. — М.: Социум, 2000. — 352 с. 14. Яновский Р. Г. Экологичная парадигма обществоведения // Формирование новой парадигмы обществоведения: IV Кондратьевские чтения 10 мая 1996 г. «Краеугольные камни новой парадигмы обществоведения. Традиции и перспективы российской научной мысли». — М.: Б. и., 1996. — С. 28–31.

**ПРОБЛЕМА ЭКОПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СВЕТЕ
ЭТНОЛОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ Л. Н. ГУМИЛЕВА
Захарова В. А.**

Проблема экоправового воспитания впервые в научной литературе рефлексирована в контексте этнологической концепции Л. Н. Гумилева. Это позволило открыть ту фундаментальную историческую закономерность формирования экоправового сообщества, каковой является способность человечества трансформировать экофильные основания, заложенные в природе этноса, в механизм становления структуры цивилизационного правопорядка.

Ключевые слова: этноментальность, экоправовое воспитание, экоправовое сообщество.

**THE PROBLEM OF ECOLEGAL EDUCATION IN CONTEXT
OF L. N. GUMILIOV'S ETHNOLOGICAL CONCEPTION
Zakharova V. A.**

The problem of ecolegal education have been reflected firstly in the article in the scientific literature in context of L. N. Gumiliov's ethnological conception. It allowed to find that fundamental historical regularity of ecolegal universum's forming, which is the humanity's ability to transform ecofile principles, that are filled into the nature of ethnos, to the mechanism of making civilizational law order's structure.

Key words: ethnomentality, ecolegal education, ecolegal universum.

Надійшла до редакції 27.08.2010 р.